

भर्तृहरीने त्याच्या काळानुसार सांगितलेली ही विद्यार्थ्यांची 'पंचलक्षणे' आज एकविसाव्या शतकातही तितकीच लागू होताना दिसतात. मात्र सध्याच्या काळात या पंचलक्षणांचे 'नवीन वर्जन' पाहायला मिळते. आजकाल विद्यार्थी व्हाट्सअप, फेसबुक, ट्विटर या व्यसनांमुळे काकदृष्टी म्हणजे चौफेर लभ ठेवून असतात. परंतु त्यामुळे त्यांचे बर्कध्यान लागतच नाही. म्हणजे एकाग्रता बिलकुलच नसते. स्मार्टफोन नावाच्या नवीन अवयवामुळे सर्व लक्ष तिथेच गुंतून असते. सतत दोन-तीन मिनिटांनी फोन तपासला जातो. आजचे विद्यार्थी श्वाननिद्राच घेतात. पण ती कशी... तर... झोपताना फोन उशीजवळ किंवा थेट आपल्या पांघरुणातच घेऊन! फोन किंचित प्रकाशला, मंद किणकिणला किंवा जरासा थरथरला तरी यांस जाग येते. आणि जर तो दोन-तीन तास थरथरला नाही तरी जाग येते.

प्रा. विमुक्ता राजे
वीएमएम विभाग
जे.पी. - येडेकर
महाविद्यालय ठाणे

विद्यार्थी पंच लक्षणे

काकदृष्टि बर्कध्यानं श्वाननिद्रा तथैव च ।
अल्पोहारो जीर्णवस्त्रं च
एतद्विद्यार्थी लक्षणम् ॥

हा श्लोक आठवण्याचे कारण म्हणजे 'पाच' हा संज्ञाविषयकार लिहिण्यास सांगितले गेले. पेशाने आणि वृत्तीने शिक्षक असल्याने वरील श्लोक अर्थातच मनात रुंजी घालू लागला. कारण यात विद्यार्थ्यांची लक्षणे सांगितली आहेत. भर्तृहरीने आपल्या नीतिशतकात विद्यार्थ्यांची लक्षणे सांगताना पुढील पाच सूत्रे सांगितली आहेत. भर्तृहरी म्हणतो...

१. काकदृष्टि - विद्यार्थ्यांने नेहमी काक म्हणजे काकळ्यासारखी दृष्टी ठेवावी, त्याची नजर चौफेर असावी. कुठे काय घडते हे चाणाक्षाने टिपले पाहिजे.

२. बर्कध्यानं - बर्क म्हणजे बगळा. अभ्यास करताना विद्यार्थ्यांने बगळ्यासारखे एकाग्र व्हावे; म्हणजेच बगळा

'जसा आपली मासारुपी

शिकार मिळेपर्यंत

तल्लीन होऊन

समाधीस्थ होतो तसेच

अभ्यास करताना तो पूर्ण

होईपर्यंत विद्यार्थ्यांने आपले संपूर्ण लक्ष अभ्यासातच घातले पाहिजे. अभ्यास पूर्ण होई पर्यंत त्याची एकाग्रता भंग पावता कामा नये.

श्वाननिद्रा तथैव च - श्वान याचा अर्थ कुत्रा. कुत्रा हा प्राणी अत्यंत चलाख, तीक्ष्ण कानाचा व वासाचा अपूक वेध घेणारा आणि अतिशय चपळ असतो. तो झोपलेला असता तरी वरील सर्व वैशिष्ट्यांनिशीच तो झोपतो. कुत्र्याचे डोळे मिटलेले असले तरी जरासे कुठे खुड्ड झाले तरी तो सावध होतो. तसेच विद्यार्थ्यांनेही झोपताना पार दारद्वार S S S पंढरपूर होऊ नये. त्याची झोप सावध असली पाहिजे. विशेषतः परीक्षेच्या काळात गजर होण्याआधीच सावध होऊन सर्व आन्विकं उरकून तो अभ्यासास बसला तर पुढे होणारी ताराबळ टक्कू शकते.

४. अल्पोहारो - भर्तृहरी पुढे म्हणजे विद्यार्थ्यांने आहार अल्पसाच घेतला पाहिजे. म्हणजे पानावर बसल्यावर आवडीचे पदार्थ आहेत म्हणून जेवणावर आडवा हात मारू नये. अशाने अजीर्ण होते, तडस लागते आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे लगेचच झोप येते. हे टाळण्यासाठी पोषणमूल्यांनी युक्त असा

मर्यादित आहार घ्यावा. जेवताना दोन घासांनी भूक कायम ठेवूनच उठावे म्हणजे वरील सर्व त्रास आपोआप टाळता येतात. म्हणूनच आपल्याकडे 'म्हण' आहे - 'दोन घास भूकी तो कायम सूक्षी'. या योगे अतिआहारामुळे येणारे मंदत्व टाळले जाऊन विद्यार्थी आपोआपच चपळ राहते.

५. जीर्ण वस्त्रं च - विद्या ग्रहण करीत असताना त्याचे लक्ष पूर्णपणे अध्ययनात असले पाहिजे. अभ्यासात असले पाहिजे. अभ्यास करताना अत्यंत सोयीचे सुटसुटीत असे सुनी सेलसर कपडे घालावे. ते साधे घरगुती असले तरी त्याने काही फरक पडत नाही. घट्ट, कोरें, भरजरी कपडे घालून अभ्यासास बसले की, एकतर त्या कपड्यांच्या घट्टपणामुळे, भरजरीपणामुळे शरीरावर ताण येतो. पर्यायाने मनावी एकाग्रता दळू शकते. तसेच अभ्यास हा एकट्याने एकांतात करावयाचा असल्याने आपण कसे दिसतो हे महत्त्वाचे नसून कसा आणि किती अभ्यास करतो हे महत्त्वाचे ठरते.

भर्तृहरीने त्याच्या काळानुसार सांगितलेली ही विद्यार्थ्यांची 'पंचलक्षणे' आज

एकविसाव्या शतकातही तितकीच लागू होताना दिसतात.

मान सध्याच्या काळात या पंचलक्षणांचे 'नवीन वर्जन' पाहायला मिळते. आजकाल विद्यार्थी व्हाट्सअप, फेसबुक, ट्विटर या व्यसनंमुळे काकट्टी म्हणजे चौफेर लभ ठेवून असतात. परंतु त्यामुळे त्यांचे बर्कड्यान लागतच नाही. म्हणजे एकाग्रता बिलकुलच नसते. स्मार्टफोन नावाच्या नवीन अवयवामुळे सर्व लक्ष तिथेच गुंतून असते. सतत दोन-तीन मिनिटांनी फोन तपासला जातो. आजचे विद्यार्थी श्वाननिद्राच घेतात. पण ती कशी... तर... झोपताना फोन उशीजवळ किंवा थेट आपल्या पांघरुणातच घेऊन! फोन क्रिंथित प्रकाशला, मंद किणकिणला किंवा जरासा थरथरला तरी यांस जाग येते. आणि जर तो दोन-तीन तास थरथरला नाही तरी जाग येते. नेट कनेक्शन चालू आहे नं? , फोन बंद तर झाला नाही नं? असे सावध पवित्रे सतत घेत असतात.

सध्या घरच्या सांग्याकडे एकूणच आऊटडेटेड म्हणून पाहण्याची फॅशन आहे. आपण किती 'यो' आहोत 'इन स्टार्डल' आहोत किंवा आपल्या फोन

प्रमाणेच 'स्मार्ट' आणि अपडेटेड आहोत हे दाखविण्यासाठी कॅप्टिन, फूड जर्ईण्टस, फूड कॉर्नरस ओसंडून वाहताना दिसतात. त्यातील जंक फूडमुळे अल्प असे र्साणेसुद्धा शरीरावरील गुटगुटीतपणा वाढवितांना दिसते.

जीर्णवस्त्र हे सूत्र फॅशनच्या नावाखाली काही जणांनी फारच उचलून धरले आहे. म्हणजे चांगले टीशर्ट मध्येच कुटेतरी फाडलेले किंवा भोकं पाडून जाळीदार केलेले असतात. जीन्सवर फॅशनच्या नावाखाली विविध टिकाणी सुच्या, काऱ्या, ब्रेड चालविलेले दिसते. ज्या ज्या ठिकाणाहून अंगप्रदर्शन करणे शक्य आहे तिथे 'ब्रॅण्डेड' या नावाखाली फॅशनेबल अंगप्रदर्शन केले जाते. पूर्वी फाटके, तुटके, विटके कपडे घातलेले कुणी दिसले तर अरेरे!!

बिचारा गरीब घरचा दिसतोय !! असे म्हणायचो. या उलट असा असे कुणी दिसले की एकदम 'कडक', 'हाय-फाय' असे कौतुद्गार काढले जातात.

कालौघात विद्यार्थी पंचसूत्री बदललेली दिसतात. मात्र उत्तम विद्यार्थ्यांची लक्षणे कुठल्याही काळात पुढीलप्रमाणेच असायला हवी. विद्यार्थी चारित्र्यसंपन्न, विनयशील, शिस्त पालन करणारा, ध्येय प्रेरितच असायला हवा. फक्त परीक्षेकरिता अभ्यास

करणारे विद्यार्थी सुखी होत नाही. कारण परीक्षेतील उत्तरे लिहिण्यावर त्याची ज्ञानाची भूक संपते. परंतु श्रेष्ठ विद्यार्थी हे आजन्म अभ्यास करीत असतात. विद्येची भूक आणि ज्ञानाचा शोध हेच मानवाला अमर करीत असतात.

विद्यार्थी दशेत वेळ फार महत्त्वाचा असतो. कारण फुकट घालविलेला एक क्षण लक्ष रूपेे दिले तरी परत मिळणार नाही. म्हणून ज्यास आपला कार्यभाग साधायचा असेल त्याने आठसाकडे पाठ फिरवून वेळेचे महत्त्व जाणले पाहिजे. शिक्त असताना, अभ्यास करताना तो घाई गडबडीत कसा तरी केलेला नसावा. तो पूर्ण लक्ष देऊनच करावा. त्यात पारंगत व्हावे. अर्ध्या हळकंडात पिळगे होऊ नये. समर्थ रामदासांच्या शब्दात सांगायचे तर 'अभ्यासोनि प्रगटवये । नाहितर झालोनि असावे । आधी प्रगटोनि मग नसावे । ये योग्य नोहे ।'

अशा प्रकारे भर्तृहरीने तेव्हा सांगितलेली विद्यार्थी पंचलक्षणे या काळातील विद्यार्थ्यांनी ही पाळली तर तो विद्यार्थी नक्कीच 'सुविद्य' होईल!!

